

VIORICA STAN

**RELAȚIA STAT – BISERICĂ
ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
(1947 – 1965).
REPERE ANTROPOLOGICO – RELIGIOASE
ÎN SISTEMUL POLITIC TOTALITAR**

**THE STATE – CHURCH RELATIONSHIP
IN THE ROMANIAN PEOPLE’S REPUBLIC
(1947 – 1965).
ANTHROPOLOGICAL –RELIGIOUS LANDMARKS
IN THE TOTALITARIAN POLITICAL SYSTEM**

ARGONAUT Publishing House

Viorica STAN, profesor gr. I Catedra de Religie și Istoria religiilor, în cadrul Liceului Teoretic „Traian” și Colegiului Național „Mihai Eminescu” – Constanța (2004-2017). În perioada 2001-2004 a predat la Colegiul Național Pedagogic „Constantin Brătescu” Constanța. Din anul 2018 prof. la Colegiul Economic București. *Inspector Școlar de Specialitate pentru disciplina Religie*, ISJ Constanța (2011-2012). *Membu în Corpul Național de Experți în Management Educațional*, atestat prin Ordinul ministrului Educației (2012).

Licențiată în Teologie - Istorie, Facultatea de Litere și Teologie, Universitatea „Ovidius” Constanța (2000) și *Master în Antropologie și Istorie europeană*, Facultatea de Istorie și Științe Politice din cadrul aceleiași universități. Grade didactice obținute la Universitatea București.

Program academic de formare la Institutul de Iudaică și Istorie Evreiască „Dr. Moshe-Carmilly”, Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca (2006-2007). Seminar de specialitate în cadrul *International School for Holocaust Studies (ISHS)*, Yad Vashem, Ierusalim (2010). Multiple cursuri și sesiuni de formare în specialitatea disciplinei și în management educațional.

Pentru activitatea profesională a fost distinsă cu diplome de Onoare și de Excelență, acordate de Arhiepiscopia Tomisului, cu Diplomă de Merit, acordată de către Inspectoratul Școlar Județean Constanța, cu Diplomă de Excelență, acordată de Statul Major al Forțelor Navale/Muzeul Marinei Române.

A publicat studii și articole de specialitate în reviste tematice și volume științifice: *Istoriografia privind Dobrogea otomană* (2016); *Mitropolitul Antim Ivireanul (cca 1650-1716) – reper al culturii istorice vechi românești* (2016); *Nicolae Steinhardt – filosof între două revelații* (2012); *Aspecte din istoria Mișcării Ecumenice* (2010); *Aspecte ale politicii culturale promovate în Basarabia interbelică și în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească* (2008).

Viorica STAN, B.A. (*Theology and History*, 2000) and M.A. (*Anthropology and European History*). *Teacher of Religion, History and History of religions*. From 2012, she is expert in *Educational Management*. She was inspector of Religion in the County School Inspectorate of Constanta.

Prof. Viorica STAN

**RELAȚIA STAT – BISERICĂ
ÎN REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
(1947 – 1965).
REPERE ANTROPOLOGICO–RELIGIOASE
ÎN SISTEMUL POLITIC TOTALITAR**

Prefață:

Prof. univ. dr. hab. George Enache

**Argonaut
Cluj-Napoca**

Seria:
DOCUMENTE – ISTORIE – MĂRTURII

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. hab. George ENACHE

Conf. univ. dr. Emanuel PLOPEANU

Design copertă: **Alexandra Theodora CHIRICA**

Surse foto. copertă: Fototeca online a comunismului românesc, cota 47/1946 –
fototeca.iicmer.ro și Fototeca Ortodoxiei Românești – fototecaortodoxiei.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STAN, VIORICA

Relația stat-biserică în Republica Populară Română : (1947-1965)

/ Viorica Stan. - Cluj-Napoca : Argonaut, 2020

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-973-109-995-8

2

Editura ARGONAUT, acreditată CNCSIS din anul 2002, a fost recunoscută de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (CNATDCU), domeniul „Istorie și studii culturale”, PN-II-ACRED-ED-2012-0349.

EDITURA ARGONAUT

Cluj-Napoca, Tel.: 0730015485 / 0771740899

E-mail: edituraargonaut@yahoo.com

*Culte religioase sunt libere să se organizeze și pot funcționa liber
dacă ritualul și practica lor nu sunt contrare Constituției,
securității publice sau bunelor moravuri.*
Constituția Republicii Populare Române (1948), art. 27.

*Biserica Ortodoxă Română, în conformitate cu Constituția R.P.R.
și Legea Cultelor este autonomă.
Nu este tutelată de Departamentul Cultelor,
ci se conduce autonom prin organele sale proprii.*
Patriarhul JUSTINIAN (1959).

Cei care sunt pentru biserică sunt și pentru țara în care trăiesc.
Protopop Gh. Bariș,
cu prilejul sfințirii bisericii din satul Boureni,
raionul Tg. Frumos, la 13 februarie 1955.

*Religious cults are free to organize and function freely
if their ritual and practice are not contrary to the Constitution,
public security or good morals.*
Constitution of the Romanian People's Republic (1948), art. 27.

*The Romanian Orthodox Church is autonomous,
in accordance with the Constitution of R.P.R. and
the Law of Cults.
It is not lead by the Department of Cults,
but is autonomously governed by its own organs.*
Patriarch JUSTINIAN (1959).

Those who are for the church are also for the country they live in.
Protopop Gh. Bariș,
on the occasion of the sanctification of the church in
the village of Boureni, Tg. Frumos district, on February 13, 1955.

In memoriam
Părintelui diacon Profesor Dr. Petru I. DAVID (1938 – 2003),
un ghid desăvârșit al cercetării trecutului contemporan

CUPRINS

<i>Cuvânt înainte, pr. Cezar Petru Axinte</i>	9
<i>Prefață, prof. univ. dr. hab. George Enache</i>	11
<i>Introducere</i>	15
Abrevieri și acronime	22
Capitolul I. Repere istoriografice și noi perspective	23
I.1 Studii și cercetări – între recuperarea istoriei nescrise și „afirmații fără temeii”	24
I.2 Noi perspective istoriografice	38
Capitolul al II-lea. Contextul general și regimul cultelor în cadrul statului totalitar	43
II.1 Contextul general – represiune, control, ostilitate	44
II.2 Regimul cultelor în cadrul statului totalitar: „Cine nu este cu noi este împotriva noastră”	54
Capitolul al III-lea. Autoritatea Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române și puterea politică	63
III.1 Generalități. Nicodim, un „patriarh incomod”	64
III.2 Patriarhul Justinian... „nu procedează operativ, fiind un exemplu rău”	68
III.3 Prima canonizare în Biserica Ortodoxă Română (1955)	93
Capitolul al IV-lea. Imaginea slujitorilor și a credincioșilor ortodocși prin prisma corpului de Împuterniciți din cadrul Ministerului Cultelor	105
IV.1 Corpul Împuterniciților de culte, un model sovietic	106
IV.2 Aspecte sesizate de Împuterniciții cultelor .	112
Concluzii	135
ANEXE	139
Lista anexelor	140
Bibliografie	256
Index antroponimic	268
Index toponimic	275
Summary	279

CONTENTS

<i>Foreword, pr. Cezar Petru Axinte</i>	9
<i>Preface, professor George Enache, PhD</i>	11
<i>Introduction</i>	15
Abbreviations and acronyms	22
Chapter I. Historiographic references and new perspectives	23
I.1 Studies and research - between the recovery of unwritten history and "baseless statements"	24
I.2 New historiographical perspectives	38
Chapter II. The general context and the regime of cults within the totalitarian state	43
II.1 The general context – repression, control, hostility	44
II.2 The regime of cults within the totalitarian state: "Who is not with us is against us"	54
Chapter III. Authority of the Patriarchate of the Romanian Orthodox Church	63
III.1 Generalities. Nicodim, an "uncomfortable patriarch"	64
III.2 Patriarch Justinian... "does not proceed operatively, being a bad example"	68
III.3 The first canonization in the Romanian Orthodox Church (1955)	93
Chapter IV. The image of Orthodox priests and believers through the prism of the representatives of the Ministry of Cults	105
IV.1 The representatives of the Ministry of Cults, a Soviet model	106
IV.2 Aspects reported by the representatives of the Ministry of Cults	112
Conclusions	135
ANNEXES	139
Bibliography	256
Anthroponymic index	268
Toponymic index	275
<i>Summary</i>	279

Cuvânt înainte

Editarea prezentului volum ne obligă la o reflecție atentă asupra destinului instituției Bisericii Ortodoxe Române în perioada totalitarismului comunist. Tocmai de aceea, cercetări precum cea reprezentată de contribuția istoriografică de față sunt mai mult decât binevenite.

Remarcăm în acest sens, de la început, două considerente.

În primul rând, interesul major acordat atât de lumea Bisericii, de ierarhia acesteia în mod special, dar și de către specialiștii diferitelor domenii, ca și de publicul larg, problematicii unei instituții esențiale a statului român. De aici, responsabilitatea majoră care revine cercetătorului onest interesat de istoria contemporană a Bisericii Ortodoxe Române

Din acest punct de vedere, lucrarea propusă de către prof. Viorica Stan are toate calitățile unei abordări în consensul unui interes general.

În al doilea rând, volumul de față tratează subiectul nu doar în urma unei analize istoriografice corespunzătoare, ci și după o cercetare extinsă a fondurilor arhivistice de referință disponibile în cadrul Arhivelor Naționale ale României, pe care autoarea le-a parcurs cu acribie. Faptul a condus la introducerea în circuitul științific a unor informații esențiale pentru conturarea unui tablou cât mai obiectiv al contextului și profilului instituției Bisericii majoritare în prima parte a regimului totalitar impus în anul 1947 sub autoritatea Uniunii Sovietice.

Acuzată uneori de colaborare cu autoritățile regimului „democrației populare”, imaginea Bisericii Ortodoxe în perioada anilor '50 – '60 ar avea parte de o privire mult mai nuanțată dacă cercetări precum cea publicată acum ar face parte din portofoliul specialiștilor în istorie contemporană.

Fără accente subiective, prof. Viorica Stan a reușit să ne ofere o sinteză inspirată și inedită, la capătul lecturii volumului neputând să nu reflectăm, încă o dată, asupra rostului Bisericii în viața societății.

Documentele anexate sunt, de asemenea, utile în aprecierea extinsă a unor pasaje reflectate pe parcursul lucrării.

Fiind convinși de ducerea la îndeplinire a lucrului bine făcut, considerăm titlul de față ca pe un reușit talant pe care autoarea îl oferă

tuturor celor care au dorința de a cunoaște o realitate paradoxală: viața spirituală organizată în granițele unui regim totalitar.

Preot Cezar Petru AXINTE
Arhiepiscopia Tomisului,
Capela Tinerilor cu hramul
„Bunavestire și Sf. Maria Egipteanca”

P r e f a ță

Considerată de mulți în veacul al XIX-lea un fel de regină a științelor, istoria a cunoscut în ultimul secol o lentă, dar continuă decădere a statutului său epistemic, ajungând să fie considerată de mulți un discurs de putere, o „mitologie” sau, pur și simplu, o ramură a literaturii. Pluralitatea abordărilor cu privire la relațiile stat-biserică din România comunistă, care implică și o pluralitate de adevăruri, este doar un caz particular, dar semnificativ, prin care cei care cred că: „mai multe adevăruri = niciun adevăr”, justifică caracterul „neștiințific” al cercetării istoriei.

În pofida acestor reproșuri, slujitorii muzei Clio caută în continuare adevărul istoric, misiune trasată de la începuturile acestei discipline. Prin documentare riguroasă, prin utilizarea unor metodologii de cercetare cât mai variate și complexe, majoritatea istoricilor încearcă, în mod sincer, să găsească acest adevăr. De ce răspunsurile sunt așa de variate? Deoarece căutarea adevărului este „interesată”, fiind modelată de subiectivitatea celui care cercetează. Ne interesează un anumit aspect și, „orbiți” de acesta, ne concentrăm pe el, ignorând nenumărate aspecte ale problematicii și uitând de complexitatea fenomenelor care, uneori, ne deranjează, deoarece ne pare că acest cadru mai larg ar face obiectul de studiu conturat de subiectivitatea noastră nesemnificativ.

Revenind la problematica raporturilor stat-biserică în România comunistă, în mod mai aplicat la cazul Bisericii Ortodoxe Române, menționăm că primele cercetări de după 1990 asupra acestei teme în istoriografia românească au fost tributare cercetărilor începute mai demult, în Occident, cu precădere în anii '80 ai secolului al XX-lea. Liderii occidentali angajați în lupta împotriva lagărului comunist erau interesați de capacitatea cultelor din Europa de Est de a se constitui într-o forță care să reziste regimului comunist, așa cum se dovedea Biserica Catolică din Polonia. Istorici și specialiști în științe politice au fost prin urmare chemați să facă această evaluare și să analizeze în ce măsură diversele structuri ecleziastice pot contribui la răsturnarea regimurilor comuniste. Din această perspectivă (interes) punctajul primit de Biserica Ortodoxă Română a fost unul scăzut, grila de interpretare stabilită atunci devenind pentru mai mulți

ani una normativă pentru oricine se apropia de subiect. Cu alte cuvinte, oricine se apropia de subiect își punea întrebarea: de ce Biserica Ortodoxă Română nu a rezistat cu hotărâre în fața asaltului comunist și care sunt cauzele acestei (aparente, zic unii) cedări?

O întrebare pusă pe terenul cercetării istorice generează, uneori, un curent istoriografic, asemenea curentelor în artă, unde avem precursorii, epoca clasică și avem epigonii, cei care nu fac altceva decât să repete ideile „părinților fondatori”, fără a aduce vreun aport semnificativ. În acest moment de „oboseală”, este nevoie de o nouă perspectivă, generată de un alt punct de vedere, de un nou interes față de problematica luată în discuție. Cercetările cu privire la rolul instituțional al bisericilor în cadrul statelor comuniste și a rolului lor ca factor de rezistență față de regimul de tip totalitar au produs foarte multe studii extrem de interesante, din păcate azi uitate sau ignorate de către istoriografia română, care a luat act cu precădere de lucrarea lui Olivier Gillet, *Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist*, tradusă în limba română în anul 2001. Mărturisesc că nici eu, la acea vreme, nu am înțeles foarte bine mizele demersului lui Gillet, care însă se înscriau deplin în sensul preocupărilor cercetătorilor occidentali, preocupări care au fost descrise mai sus pe scurt. Încercând însă să completeze și chiar să depășească, printr-o mai mare conceptualizare și generalizare, cele scrise de antecesori, Gillet a dus discuția într-un registru totuși greu de acceptat, cel al unei presupuse „esențe” antidemocratice a Bisericii Ortodoxe Române. De aici s-au născut o serie de întrebări legitime: dacă analiza vieții unei Biserici doar din perspectiva rezistenței în fața unei puteri politice nu este cumva limitativă și dacă nu cumva prin „rezistență” înțelegem de fapt un anume tip de rezistență. Cu alte cuvinte sunt mai multe forme de a rezista în fața unui regim politic, fiecare cu specificul său.

Pornind de la aceste observații, la începutul anilor 2000 s-a născut în România un curent istoriografic care a încercat să analizeze viața Bisericii Ortodoxe Române în perioada comunismului nu după un anumit tipar de rezistență în fața regimului comunist, încercând să-i releve resorturile specifice, cu alte cuvinte propriul geniu. Concluzia la care s-a ajuns a fost că Biserica Ortodoxă Română nu s-a comportat precum Biserica Catolică din Polonia, de exemplu, însă nu s-a transformat într-un instrument obedient al regimului comunist ci a reușit, cu mijloace specifice, care-și găsesc explicația în istoria instituției ecleziastice, să dezvolte un *modus vivendi* prin care a încercat, cel puțin, să păstreze o viață religioasă, de o coerență și intensitate care în alte state comuniste este de negăsit. O asemenea abordare a stârnit nemulțumiri, însă noul punct de vedere era necesar, atâta vreme cât

perspectiva asupra vieții Bisericii Ortodoxe Române devenise limitată la nivelul unei „ideologii”.

Acest gen de abordare nu anulează automat cele scrise din altă perspectivă. Evident corectează și nuanțează anumite aspecte dar, dacă suntem deschiși și cu spirit critic, trebuie să acceptăm că și cei care s-au exprimat din alte perspective, defavorabile Bisericii Ortodoxe Române au, în unele privințe cel puțin, dreptate. Este evident că istoriografiile generate din mediul ortodox nu au cum să se suprapună peste cele provenite din mediul greco-catolic, de exemplu, dar un istoric onest, din ambele tabere, va respinge imagini stereotipe de genul: „Biserica Greco-Catolică s-a unit de bunăvoie cu Biserica Ortodoxă la 1948” sau „Biserica Ortodoxă Română a fost o colaboratoare fidelă a regimului comunist”.

Astfel, pornind de la un anumit interes, sau din dorința a răsturna opiniile altuia, dacă acest interes este dublat de onestitate, cercetarea se poate deschide și crește în complexitate, rezultând un tablou în care interesul primar să fie doar o mică secvență din întreg. Practic, în acest moment, este nevoie de o descriere și analiză a vieții Bisericii Ortodoxe Române în perioada comunistă fără a o lega de la început de problematica colaborării sau a martirajului ei, pur și simplu, ținând seama de complexitatea problemei și de imperativul de a descifra mecanismele existente la nivelul relațiilor stat-biserică, între biserică și diversele instituții ale statului, dinamica interioară a bisericii în perioada comunistă. Doar prin asemenea analize, care să îmbogățească cunoașterea cu noi informații iar aceste informații să fie integrate în mecanisme explicative, se va putea contura un tablou adevărat, care, ulterior, va putea fi apreciat din diverse perspective (mai ales morale).

Din păcate, alături de demersurile științifice riguroase, există pe acest subiect o puzderie de maculatură, de două tipuri: plagiate ale unor lucrări de referință, dovedind lipsa de imaginație a autorului sau dezinteresul lui față de cercetarea în arhivă, și lucrări care nu sunt altceva decât discursuri de îndreptățire, în care se vorbește, la modul excesiv, despre martirajul Bisericii Ortodoxe Române în cuvinte bombastice. Credem că, după emoțiile de la începutul anilor 2000, a venit timpul și pentru un exercițiu critic în interiorul Bisericii. Respingând ideea (dovedit eronată) că Biserica Ortodoxă Română a fost o colaboratoare a regimului comunist este necesar să vedem și unde s-a greșit și ce s-a pierdut în acei ani, iar acest exercițiu trebuie făcut fără teamă, el fiind recomandat și de una din marile conștiințe creștine ale veacului XX, anume Nicolae Steinhardt.

Absolventă de Teologie și Istorie, doamna Viorica Stan și-a concretizat în diverse cercetări interesul pentru viața Bisericii Ortodoxe Române în perioada comunistă. Lucrarea pe care o propune azi publicului

spre lectură are la bază o teză de disertație, prin care a dorit să înțeleagă mai bine natura relațiilor dintre Biserica Ortodoxă Română și statul comunist. A rezultat o lucrare onestă și echilibrată, bazată pe lectura sistematică a majorității lucrărilor publicate pe marginea subiectului în ultimii ani, lucrări analizate cu acribie și citate în mod extins și corect, în spiritul exigențelor de etică academică. Pornind și domnia sa de la ideea unei căi proprii a Bisericii Ortodoxe Române în anii comunismului, în care s-au îmbinat, deopotrivă, compromisul și rezistența, Viorica Stan strânge laolaltă, fără patetism, argumentele principale în sprijinul acestei ipoteze, oferind o bună sinteză introductivă celor care vor să afle mai multe despre subiect.

Interesul pentru subiect a determinat-o să dezvolte lucrarea inițială în ceva mult mai amplu, prin cercetarea intensivă a arhivelor. Piesa de rezistență a volumului este reprezentată de o serie de documente, în cea mai mare parte inedite, provenite în special din arhivele Ministerului Cultelor/Departamentului de Stat pentru Culte, sursă de documentare care a fost pusă în circulație mult mai recent, în cadrul Arhivelor Naționale ale României, în comparație cu alte surse arhivistice. Despre împuterniciții de culte avem o serie de studii serioase, semnate de dr. Anca Șincan și dr. Adrian Nicolae Petcu, însă doamna Viorica Stan vine cu o serie de contribuții documentare interesante și valoroase, o parte din informații fiind valorificate în ultimul capitol, care se integrează armonios cu restul lucrării. Este capitolul care explicitează și pune în valoare anexa documentară și deschide discuția, promițător, dar destul de general, spre un alt tip de abordare a vieții religioase din perioada comunistă, de tip antropologic, explorând „la firul ierbii” relația, complexă și tumultoasă, între împuterniciții de culte locali și clericii din diferite regiuni. Sperăm că acest gen de abordare va fi dezvoltat în lucrările viitoare, pasul făcut astăzi fiind doar unul de început și un exemplu în depășirea unor tipare deja umblate, care și-au aflat demult limitele epistemologice.

Prof. univ. dr. hab. George ENACHE
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați,
Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie